

«ԱՆԱՀԻՏ» (նոյեմբեր 1932 — Ապրիլ 1933), վերջապէս երեւցաւ սպառնալից ժամանակ, որուն մասին գրել խոստացած էինք, իսահական հոն ունի «Կ'ուզենայի», «Երկու քառակներ» և «Ծննդոց Գիրքը» որպէս տնէ մը, խորհուրդ մը մտայ և յարա- սացութիւն մը, Թէքէնի պատկերներուն քով Վ. Թա- Թուրքները անյաջող են, բայց ի «Նոր օրերու օրօր»էն որ նմանութիւն մ'է վարուժանի «Առկայծ ճրագ»ին, Աղուոր է Կոստանդնուպոլսի «Քառուր», ինչպէս Ս. Մե- հեանի «Մշուշը»՝ առանց անկողնի ու թաց լաթի, Եւ դեռ Անմայի և Միհրանի տողերը կան, որոնց ար- ժէքը խնդրական է, Ասոնք չափական զրական էջեր, Կան նաեւ արձակներ, Արժէքաւոր են Գ. Շնաւթի պատմութիւնները անցած «Գրական սեռի մը», Մ. Տէր Ստեփանեանի «Կիրիկիհայ աշուղները», իսկպէս հա- մով ու հոռով, Կ. Խորայեանի «Արիւնի ճանապարհին»ը ախոր օրերու յուշերէն է. պատմութիւն մը՝ Թւիտիւն- ցինի դպրոցին, ուր իր գաւառի անսթիւք բայց ախոր- ժեկի ոճը կայ և խորտակի բառեր, Թերթին մեծ մասը կը բռնեն հայկական զրականու- թեան և արուեստին վերաբերեալները, Ա. Սաղաքեանի «Հայերու գեղարուեստ. գործունէութիւնը իկոնիոնի և Կ. Պոլսոյ սուլթաններու օրով» (շար.), Յ. Քիւրտեանի «Նորագիւտ հին որմնակարներ Երեւանի Պօղոս-Պետրոս եկեղեցւոյ», և Տէրիւն Քեօփրիւեանի «Լեհաստանի հայ պատմական յիշատակարաններու ցուցահանդէսը» հետա- քրքրական և ճիշտ, հայկական հնութիւններու բազմաթիւ պատկերներով, Զօպանեան ունի երկու երկայն յօդուածներ՝ պատու իր Հայաստանը բրած այցելութեան, «Տպագրութիւններ ու յիշատակներ Խ. Հայաստանէն», անշուշտ հետաքրք- րական, ուր կրնար գրանցել բազմաթիւ ինչ ինչ հասա- րակ և սերտ խառնող խորհրդածութիւններ, օր. Երեւանի միմիջեմբը, Կարելի էր ակնարկով մը հասկնալ, Միւսը աւելի զիտական բնոյթով «Հայաստանի Կուլ- տուրայի պատմութեան ինստիտուտ»ի կազմի, ծրագրին և ունեցած գործունէութեան մասին, քաղաքի Յ. Զօ- րեանի տուած տեղեկութիւններէն, Գօղուածն աւարտեալն Պ. Զօպանեան ստացեր է Մանանդեանի «Խորհրդացու առեղծուածը լուծուած» երկի ամփոփումը, և ինքնիմք զուրս ելած — Ահա՛ գործ մը, կ'ըսէ, որ «հաւանքա- մակամ» և մոյմիսկ «հաւանքալիք» պիտի թուի մեր կարգ մը ծիծուած ուղեղներուն որ կ'երեւա- կային Թէ Խորհրդացու ինքնիմքը և յիշուէին Ե. դարու մարդ չըլլալը յայտարարելով ոճի մը մըն է Աստուծոյ և հայրենիքի դէմ. — Պ. Զօպանեան Հ. Ա. Կինեանէ վերջ Մանանդեանի կ'ապաւինի, և տանելով Խորհրդացին Եւն մինչև Թ. դար (852) յայտնի է իսրեբայի և իսրեբայի տեղ կը գնէ, ինչ որ բացարձակապէս միտած ու մեծած են մեծ մտքեր՝ Աւելան, Զարեհնալեան, Կորայր և դեռ շատ մը զիտականներ որոնց հիմ լեզուական, պատ- մական, մատենագրական հմտութեան քով հազիւ կաթիլ մըն է Զօպանեանինը, որուն պէտք է կրկնել Եւնի իսրեբայը. «Պէտք է ունենալ շատ անկողնային հաս- կացողութիւն Մ. Խորհրդացու ինքնի, զիտականութե- ան, նորմատուութեան, զգուշութեան և վերջապէս բարձր ճշմարտաստութեան մասին, նորան այսչափ թիւթեամբ հասարակ պատմագիր ներկայացնելու համար»։ Տեղին է ակնարկելու Պ. Ա. Զօպանեանի յօդուածա- շարքին՝ «Ապագայ»ի մէջ (թ. 50-55), ուր սխալը կը

գործէր պաշտպանելով գրողներ՝ որոնց գործն այնքան միտարար է հայ մտքին և հայ սրտին առողջ գաւառա- րակութեան, քանի որ հոն եղծուած են զրականութեան հիմնական սահմաններն իսկ՝ ազնիւ, զեղեցիկ, բարին և ճշմարիտը, Ուստի հարկ է ներք տեսնել պատմական երկար և անհատաւոր սիւնակներուն, ուր Պ. Զ. միտարարէն ար- ղէն ջրած է իր շատ մը զրածները. միայն զիտել կու տանք իրեն՝ յանուն իր զրագետի պատուին՝ զոր չէ զիտած պահել, Թէ՛ նախ ի զուր է պաշտպանել այդ հեղինակները, քանի որ անոնք կը ծիծաղին ինչպէս բարոյականի նոյնպէս իր ջատագովութեան վրայ, Միւր խօսքը պիտի ըլլայ հայ հանրութեան զիտացութիւնն արթնցնել և ցուցնել արժէքաւորն և անարժէքը, զեղե- ցիկն ու տղեղը, Հարկ մը կա՛ր մեզի պատմելու իր վարքն ու գործը և թուելու կարգացած զրքերը՝ որոնց մէջ ինքզինքը կը մատնէ կարեւորներէ գուրկ մնացած ըլլալը, Ամօթալի խոստովանութիւն չէ՛ ըրածը Թէ ինք ո՛չ եկեղեցւոյ, ոչ իսաչի և ոչ Աւետարանի հաւատքն ունի. առանց կրօ- նական համոզման մասնակցի է Հայ Եկեղեցւոյ Կրօ- նապետին ընտրութեան, ու մեղքը կ'անցնէ Լիոնցիւն- րու ճիւղը, որոնք զինքը պատգամաւոր ընտրելու սխալն են գործեր, Ու օճիքը կու տայ «Յուսարի»ի ձեռքը, Գեւա աւելին կայ, Պ. Զօպանեան աստուածաբանելու մարմալէն տարուած՝ անեղեցականի և եղեցական յանդիմութեամբ կը համարի մոլորութիւն մը բարդել ինչէ. Եկեղեցւոյ և միւր Թարգմանչաց հասցէին, որ- պէս Թէ անոնք սխալեր են Աստուածաշունչ զրքի մաս համարելով «Երգ երգոց»ը, զոր ինք խնէ՛ և յետին մտքերով կը մեկնէ, ճիշտ այն ոճով ինչպէս կը մեկնէր Ժ. դարուն հայ ռամիկ տղէտ դասակարգը և կը գայ. Թակէր, և Ս. Գր. Նարեկացի հերքելու համար այդ անտեղի և աշխարհիկ մոլորութիւնը իշխանական հրա- մանով ձեռք զարկաւ մեկնելու այդ աստուածաշունչ մատենը, զոր ինչէ. Եկեղեցին միշտ սուրբ և առ- տուածային է ընդունած Հին Օրէնքն և նոյնինքն Քրիստոսէ։ Լաւ չէ՛ր ըլլար ուրեմն որ Պ. Զօպանեան Նազալի և Քուլալի քովերէն քալէր և այս ծիծաղելի սայթա- ցումէն զերծ մնար...։ Մեր տեղացի Ջիւանը ասոր պիտի բէր. «Զօպանեան աստուածաբան, ինքիքի աշեցէք»։ Լաւ չէ՛ր ըլլար որ շնորհակալութեամբ առնէր ու նստէր «զրագատ» և «արդիւնաւոր» զրական մշակի տիտղոսները զոր իրեն շուրջած էինք, ինչպէս և շատ բաներ զոր կանխապէս գրած ենք իր յօդուածին առթիւ, Կ. Զօպանի զրականութեան հանդէպ եթէ այդքան զմայլանք ունի և մեր վրայ կը ծիծաղի ճաշակի հար- ցին մէջ, կը հաճի՛ որ իրեն հրամցնենք «զեղեցիկ», «զայլերի նման», «զիշտաիւ թուոն», «կէս կապիկ, կէս մարդ անհասարակութիւն», «զաճաճ կին, խոզի աչքեր», «մարդը կովի նման յետոյքը տատանելով...» թուանլից, հեղեցական, անխիղճ և անպատկառ տողեր ուր զիտական քրքիւղով կը ծիծաղի վենետիկացի (Լիտոյ) պանդուխտնե- րուն վրայ, որոնք աւերած բոյնի ողբը սրտերուն՝ կ'ա- պրին հայրենիքի կարօտով հալուածալ («Հայրենիք» ամ- սագիր. Ապրիլ. «Բամկոօպը և Մամուլի ոսկորմե- րը», էջ 44-57)։

Հ. ԵՂԱՓ. ՓԵՏԻԿԵԱՆ

ՔԱՂԱՔԱԿԱՆ ՏԵՍՈՒԹԻՒՆ

ՄԻՋԱԶԳԱՅԻՆ մատենագրութիւն մը ձեւացաւ, ելեւմտական եւ տնտեսական կացութեան վրայ անսպառ զրութիւննե- րով։ Ասոր նոր առիթ մը տուին երեք մեծ պետութեանց՝ Անգղիոյ, Գաղղիոյ և Իտալիոյ ներկայացուցիչներու այցելու- թիւնները Ռուզուելթի՝ որ իր ընտրութեանէն վերջ, երկրին և միջազգային տնտեսական կացութիւնը բարեւոյցելու նպատակով Ամե- րիկա հրաւիրեց զանոնք։ Մաք Տոնալտ հոն հասած ժամանակ անակնկալն ունեցաւ տեսնելու որ տոլա- րին ոսկեգինը վերցուած էր։ Սակայն իր պատրանքէն զգացած դառնութիւնը ցոյց չտուաւ անշուշտ, ծրագրելով անխռով և անաղմուկ եղած դաւադրութեան դէմ՝ որ մրցակցութիւն մ'էր վարկարեկ սթերլինին հանդէպ։

Լըրիոյ եւ Երենկ հանդիսատես եղան անցուղարձին, պատուուեցան քաղաքա- վարական ընդունելութիւններով ու ճաշ- կերոյթներով, որոնք շոնդալից արծա- զանգներով հրատարակուեցան եւրոպական լրագիրներու մէջ՝ իբր պատրաստութիւն ձեռք բերուելից յաջողութեանց։ Միջազգային ելեւմուտքը և տնտեսու- թիւնը աւելի անստոյգ և յողողող կ'ըն- թանայ բախտէն տարուեր։

Ռուզուելթ ստացած լիազօրութեամբ կը գործէ Մարտէն սկսեալ։ Վերաբացաւ այն դրամատունները որոնք ապահով հի- մերու վրայ էին և ժողովրդական խնա- յողութիւնները իրենց շահադիտութեանց չէին ծառայեցներ։ Շարթուան մը մէջ դրամատուններու ճգնաժամի լուծումը, հողագործներուն աջակցելու համար տրուած դիւրութիւն- ները, զինհատութեան մասնական ջրն- ջումը եւ այսպէս հետզհետէ մեծամեծ դիպուածներու յաջորդութիւնը՝ Արքահամ

Լինքոլնէ վերջ առաջին անգամն էր որ տեղի կ'ունենային, և այն՝ պաղարիւն և հանդարտ արիւթեամբ։ Այս տեսակէտով Ռուզուելթ արժանի է իր հայրենակիցնե- րուն երախտագիտութեան։

Վերջին տարիներուն Մ. Նահանգները չկրցան դաշնաւորել իրենց արտադրիչ ուժը արտաքին վաճառականութեան հետ։ Պատերազմի շրջանին՝ բոլոր աշխարհի հայթհայթիչներն եղան, և սկսած գեր- արտադրութիւնին շարունակեցին չափա- զանց ընչաքաղցութեանէ տարուած առանց օտար երկիրներու մէջ կարենալ սպառելու զայն. դարմանի մը միջոց համարեցան ներածութեան ապրանքներու համար մաք- սային սեղմումները. նոյն դրութեամբ ինք- նապաշտպանութիւնն սկսաւ եւրոպական երկիրներու մէջ ալ, և հետզհետէ յառաջացաւ գործազրկութիւնը, որ թշուառութեան կը մատնէր միլիոնաւոր աշխատաւորութիւնը։ Այսպէս բոլոր աշխարհ նոր տեսակ պատերազմի մը աղէտներուն կը մատնուէր։

Վարիչ քաղաքագէտներու անհեռատե- սութիւնը և գոյացած ու բարեփոխուած հոգեբանական կացութեան անտեսութիւնը, պատերազմէն զատ առաջ բերին այս արդի կացութիւնը. Համայնավար Ռուսիա մը. Հակեւրոպական Ասիան միաւրիւման Սփ- րիկէով և Միացեալ Նահանգները։

Համայնավար Ռուսիա մոլեռանդօրէն փարած իր սկզբունքներուն՝ կ'ատէ Եւ- րոպան իբրեւ գաղթային ինքնակալութեան հետապնդող. ուստի կ'ընդդիմանայ ուր և ինչպէս որ կրնայ, ուղղակի կամ ան- ուղղակի կոտելով քաղաքականութեան ուժին և հարստութեան դէմ, զասոնք իր չարագոյն թշնամիները նկատելով։ Ան կ'ապստամբեցնէ ասիական և ամերիկեան

գաղթավայրեր, զբոսելով անոնց ազգայնական զգացումները, խախտելով վաճառականական հաւասարակշռութիւնը տրամաբանական միջոցով, միջոցառումներ իր երկրին մէջ թշուառութեան մատնելով...

Արիւնքեան միւս իւրամասններու զարթումը՝ ասիական ժողովուրդներու դանդաղ բայց հիմնական յեղափոխումն է։ Սաղմնային նախնական վիճակէն ելած՝ հետզհետէ աւելի ամրապինդ և կարգաւորեալ կ'ընթանայ ու կը զարգանայ թուրքիայէն թոնքին, Եգիպտոսէն Հնդկաստան, Մարոքէն Զինաստան։ Վիթխարի շարժում մը, աւելի ցեղային և կրօնական բնկնուած ժողովուրդներու ընդվզում մը գաղթային ազատ ազգերու դէմ։

Երրորդ երեւոյթը Ամերիկան է, աւելի ճիշտ՝ Միացեալ Նահանգները։ Սերած եւրոպական արիւնէ և քաղաքակրթութեանէ, սակայն քիչ բան պահած ու զարգացուցած։ Եթէ Եւրոպայէն բան մ'ալ տարած է, այն ալ կրօնական մաքրականներու սերմն եղած է՝ մոլեռանդ վարդապետութեան անյազ նիւթապաշտութեամբ, որմէ մղուած մասնակցեցաւ պատերազմին և նուազագոյն զոհողութեամբ գերակշիռ առաւելութիւնն ունեցաւ բազմելով դատաւորական գահուն վրայ պատգամներ թելադրելու, առանց ըմբռնելու պատահտուն զիականերու մէջ միեռնող զիւցազներու մեծութիւնը, որոնք գերբնական զոհողութեամբ կ'ազնուացնէին զէնքն ու հայրենիքը։ Բոլոր այս հրակէզ և արիւնալի և ազնուական մարդկային նիւթին վրայ վճռեց ոչ թէ չտեսած այլ և ոչ ճանչցած։ Եւրոպան միաց իրեն համար օտար, հակառակ, անըմբռնելի, անուղղելի ի նախապաշարումներով, կանխակալայ կարծիքներով, բուռն և անհամաձայն, թէ՛ իրեն և թէ օտարներու վտանգաւոր, այնպէս որ արժանի էր ինքն իր բախտին ձգուելու։

Սակայն ոչ բոլորովին։ Որովհետեւ եթէ Ամերիկա մերժեց Ուիլսոնի յանձնառութիւնները, բայց չդադրեցաւ պահանջելու ծանրակշիռ պարտքերու հատուցումը։

չդադրեցաւ անդամաւորեցնելու և կեղծելու դիւանագիտական ամբոխավարութիւն մը տարրական գաղափարապաշտութեամբ և իր միջազգային սահմանադրութիւններով։ Չդադրեցաւ ճնշել և նուաճել տնտեսութիւնը, ողողելով հրապարակները և անոնց փակելով իրենները, իր արտադրութիւններով և ընդհակառակն օտարաց ու մինչեւ սեւամորթներու պոռչուողները ճարտարարուեստի վերածելով՝ գեղարուեստի հագուստով ցուցադրեց իր կմախքային թերակազմ քաղաքականութիւնը եւրոպական հազարամեան ազնուապետական քաղաքականութեան հակառակ և ամէն միջոց օգտագործեց յաջողութեան համար։

Այս երբակի պաշարման մէջ, Եւրոպա, կամ աւելի ճիշտ եւրոպական մեծ պետութիւնները կ'ատեն զիրար անգիտակցաբար, պատերազմի ժամանակէն աւելի բուռն ճնշուած մասնական փառասիրութիւններէ, փոխադարձ անվստահութիւններէ, սահմանափակ շահադիտութիւններէ, գրեթէ բոլորովին անգիտակից սպառնացող վտանգներուն եւ անփոյթ հասարակաց պաշտպանութեան կարեւորութեան։

ՉՈՐԻՑ ԴԱՇԻՆՔ

1919 էն ի վեր աշխարհիս մէկ ծայրէն միւսը այս կամ այն պատճառով պատեւազմը կայ, չեղած տեղն ալ անոր երկիւղը, սպառնալիքները։ Բաւական է արդէն Հոնոլուլուի գաւառներու գրաւումը՝ ցուցնելու համար թէ սպառնացող վտանգը կայ և երկար ալ պիտի տեւէ։

Վերսայլի դաշնագրին ծանր պայմանները՝ պետութեանց խախտուած ելեմուտքը փոխանակ կարգադրելու, պատճառեցին միջազգային տնտեսական այնպիսի ճգնաժամ մը որ ամէն օր դեռ աւելի կը կնճռտի։ Անգործ մարդոց նախնական խմբակները բանակներու փոխուեցան և դարման մը գտնելու, ահաւոր աղէտին դիմաց պատնէշ մը կանգնելու համար ժողովներ վրայէ վրայ կը գումարուին։ Լոնտոն, Սան Բեմոյ, Հայթ, Պուլտներ,

Սփա, Պրիւքսէլ, Վերսայլ, Էքս լէ Պէն, մինչեւ 1921։ 1922—23 Լոնտոն, ճեշովա, Լոզան որ մեր Հայերու աղէտն եղաւ ջնջելով Սեւրի դաշնագիրը։ 1924—1925 Լոնտոն ու Փարիզ։ 1925 ին Լոքարնոյի դաշինքը։ 1928 ին՝ Քեյլոկինը, պատերազմէ հրաժարելու։ 1929 ին՝ Լահէի ժողովը, պատերազմի պարտքերուն համար։ 1931 ին նաւային փորձագէտներու մար։ 1931 ին՝ Լոնտոնի մէջ, դարձեալ Փարիզու համագումարը՝ 1931 ին՝ պատերազմի պարտքերու հատուցման համար և վերջապէս 1932 ին Լոզանի ժողովը, Գերմանիոյ պատերազմական պարտքերը վերածելու կամ ջնջելու համար։

Բոլոր այս տագնապները, ջանքերը, յոգնութիւնները՝ աշխարհի խաղաղութիւն պարգեւելու համար։ Եւ սակայն ախտին դարմանը փնտռուած ժամանակ նոր հիւանդութիւն մը երեւան կու գայ. որով ոչ հիւանդութիւնը և ոչ ալ դարմանը քաղաքական մաքուր կլիմայի տակ կը գտնուէր։

Ամէն քաղաքագէտ իր հնարամտութիւնն ի գործ դնել ուզեց, ահա հատ մըն ալ Մուսոլինի կ'առաջարկէ, շատ նպաստաւոր իր և պարտեալ երկիրներուն կամ տոգոհներուն, որոնց մէջ նաեւ Թուրքիա որ զինուորապէս պարտեալ բայց քաղաքականօրէն յաղթական, հիմա՝ յարմար առթին կ'ուզէ աւելի անկախ իրաւունքներ ձեռք բերել Տարտանելը ձերբագրուելու հեռանկարով։

Այսպէս ահա ծագած է «վերաքննականներու» և «հակավերաքննականներու» բանավէճը։ Տնտեսութիւն, ելեմուտք, ազգային պաշտպանութիւն, ապահովութիւն, փոքրամասնութիւն, մին միւսէն կարեւոր և հետաքրքրական. և եթէ մեր վրայէն իսկ չափենք՝ կը տեսնենք որ տոգոհներու ստուար բանակ մը կայ, որոնք վերաքննութիւն կ'ուզեն, ինչպէս Ռուսիայի ձեռքին տակ միացող 700,000 մահառները, Գերմանիա՝ Տանցիկի գծին բարձունքին համար, Պուլկարիա՝ Եգեան ծովու նաւահանգիստներուն համար,

և այսպէս մի առ մի բոլոր միւսները։

Մուսոլինի կ'առաջարկէր եւրոպական չորս մեծ պետութեանց անկախ համագործակցութիւն մը Քեյլոկի սկզբունքին վրայ հիմնուած «չդիմելու բռնի ուժի» ըլլայ իրարու թէ օտարներու հանդէպ։ Վերաքննութիւն դաշնագրերու՝ հիմնուած Ազգաց Ընկերակցութեան սկզբունքներուն վրայ և հաւասարութիւն սպառազինութեան իրաւունքի պարտեալ ազգերու — Գերմանիա, Ս. Լատիա, Հունգարիա, Պուլկարիա։ Համերաշխ գործակցութիւն սոյն չորս պետութեանց եւրոպական և համաշխարհի տնտեսական տագնապի դարմանումին։

Այս վերաքննութեան սկզբունքը հաստատուած է Ազգաց Ընկերակցութեան 19 դ յօդուածին վրայ որ կ'ըսէ.

«L'assemblée peut de temps à autre inviter les Membres de la Société à précéder à un nouvel examen des traités devenus inapplicables, ainsi que des situations internationales, dont le maintien pourrait mettre en péril la paix du monde».

Իրաւանց հաւասարութեան սկզբունքը, Վերսայլի դաշնագրին 164 դ յօդուածին 5 դ պարբերութեան վրայ կը կայանայ, որոնք Սէն Ժերմէնի, Նէոյի և Թրիաւնոնի դաշնագրերուն հետ նոյն են։

«En vue de rendre possible la préparation d'une limitation générale des armements de toutes les nations, l'Allemagne s'engage à observer strictement les clauses militaires, navales et aériennes ci-après stipulées».

Եւ 164 դ յօդուածը. «L'Allemagne déclare s'engager dès à présent, pour l'époque où elle sera admise comme membre de la Société des Nations à ce que l'armement, fixé dans le dit tableau, ne soit pas dépassé, et reste sujet à être modifiée par le Conseil de la Société dont

